

נחלקו המפרשים בהגדרת החובה לכבס בשבעת הסממנים: יש אומרים שזוהי הגדרת פעולת הכיבוס המחויבת, ולכן גם אם הבגד נקי – יש להמשיך ולהעביר את הסממנים, וכן להיפך, אם הועברו הסממנים – די בכך, גם אם נותר רושם מן הדם (מקדש דוד). ויש אומרים שהעברת הסממנים נאמרה רק לקולא, שאם העבירם – די בכך גם אם נשאר רושם הדם, אבל אם הדם התנקה בפחות זה – נתקיימה מצות הכיבוס (חידושים וביאורים). ברמב"ם משתמע שגם אם הדם נתנקה – יש להעביר את הסממנים, אך זאת כמצוה מן המובחר, ואינו מעכב בכיבוס (רדב"ז), ויש אומרים שלדעתו העברת הסממנים איננה חובה כלל (מעיל צדקה; מרכבת המשנה).

דעת תוס' והמיוחס לר"ש שניתן לקיים מצות כיבוס גם בחומרי כביסה טובים אחרים, כגון בחומרי כביסה המצויים בימינו, ונראה שכך דעת הרמב"ם והאחרונים הנ"ל.

החטאת במקדש השלישי יתבצע במכונת כביסה ובאבקות כביסה רגילות שלנו²⁷.

סיכום

בגמ' נאמר שיש לכבס את דם החטאת בעזרת שבעת הסממנים שמנו חכמים לטהרת כתמי נדה. חלקם ידועים (רוק תפל ומי גריסים ומי רגלים) וחלקם לוטים בערפל (נתר ובורית קמוניא ואשלג), ולפיכך כתבו הפוסקים שאין להשתמש באמצעי זה בהלכות נדה.

בגמ' נאמר שמכיוון שאין להכניס מי רגלים למקדש יש לערב אותם ברוק תפל, על פי שיטת ריש לקיש שכל אחד מהסממנים צריך להיות מעורב בו. הרמב"ם פסק שאין צורך לערב את הסממנים ברוק וגם אין להכניס מי רגלים למקדש כלל, ולכיבוס דם חטאת יש להשתמש בששה סממנים בלבד, והאחרונים התחבטו ביישוב הסוגיה לשיטתו.

מערכה רנא. בישול ללא בליעה בכלי (צה,ב)

במריקה ושטיפה

מההקשר בו מובאים דברי רמי בר חמא, אחרי הברייתא על "וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר", מבואר שספקו עוסק בתנור של חרס, והדיון הוא האם מצוה לשוברו, וכך פירש רש"י (ד"ה מהו וד"ה בלוע בלא בישול). לא ברור האם הספק נאמר גם בתנור של מתכת, לעניין החיוב למרק ולשטוף אותו. רבא מנסה לפשוט את הספק מן המשנה: "אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח", הרי שדי בבליעה בלא בבישול, והוא הדין לבישול בלא בליעה (רש"י ד"ה ואחד שעירה לתוכו: "אלמא אחדא קפיד", וכן בשו"ת הרשב"א ח"א סי' עז), ולפי ראייתו כך הדין גם במריקה ושטיפה, שהרי משפט זה נאמר במשנה גם עליהן (ר' עקיבא איגר, שפת אמת וזבח תודה)¹. אלא שיש לומר שרמי בר חמא הסתפק רק בכלי חרס, ועל פי מה שדחה את ראיית רבא, שיש לחלק בין בליעה לבין בישול לבדו, חזר למקומו הספק בכלי חרס בלבד.

לשון הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,יד): "צלה הבשר באוויר תנור של חרס יש בדבר ספק", ומשמע שבמתכת אין ספק שהתנור פטור ממריקה ושטיפה (לחם משנה, ותמה על

הספק וביאורו

הגמרא מביאה את ספקו של רמי בר חמא: "תלאו באוויר תנור – מהו? אבישול ובילוע הוא דקפיד רחמנא, או דילמא אבישול בלא בילוע?". רש"י מפרש שתלו שיפוד של חטאת באוויר התנור, כך שבשר החטאת נצלה בלא נגיעה בתנור, והספק הוא האם התנור טעון שבירה, משום שבשר החטאת נתבשל בו, או שאינו טעון שבירה, כי בשר החטאת לא נבלע בו. הגמ' מבארת שבמצב הפוך, שהיתה בליעה בלא בישול, אין ספק שהכלי טעון שבירה, ככתוב במשנה לגבי עירווי תבשיל רותח לכלי.

ניתן להבין שהספק הוא האם שבירת כלי חרס היא "גזירת הכתוב" בלא טעם, ולכן היא נצרכת אפילו כשלא נבלע בו דבר, או שטעם השבירה הוא כדי לבטל איסור נותר הבלוע בכלי (עיין במערכה רמג), ולכן אינו אלא כשנבלע בו דבר (עיין תוס' צו,א ד"ה אלא). פירוש אחר: הצד לאסור הוא מחמת הריח הנבלע בתנור (חתם סופר עבודה זרה סו,ב; יכהן פאר כאן). ואף שבכל מקום ריח אינו אוסר (עיין בגמ' בעבודה זרה שם) – בקדשים שמא החמירה התורה יותר.

התהליך במכונה, גם אם אינו ממש ככסוס, מהווה תחליף יעיל לכסוס. יש להוסיף, שהרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות השמיט את עניין הכסוס (אולי לשיטתו הנ"ל שהדימוי לכתם נדה הוא לרווחא דמילתא ולא בדווקא), ושמא סמך על דבריו בהל' איסורי ביאה.

לעניין עצם השימוש במכונה חשמלית במקום ביד האדם, ראה לעיל מערכה רלה.

1. על פי המשך המשנה: "אחד קדשי קדשים... טעונים מריקה ושטיפה", וכן מפורש בספר צו פרק זא, זא (זבח תודה).

27. אין טעם לחשוש שמא חומרי הניקוי שלנו פחות טובים מאלו שהיו בשימוש בעבר, ובפרט שאנו רואים שדם נידה מתכבס בהם היטב. יתירה מזו: כאמור, חומרי הכיבוס בימינו אינם שונים במהותם מאלו שהיו בעבר ונמנו על ידי חז"ל. המדע המודרני איתר בחומרי הכביסה הקדומים את היסודות והתהליכים הכימיים שגורמים את פעולת הכיבוס, ומצא מקורות חלופיים להפקת אותם יסודות.

באשר לחיוב ה'כסוס' (המבואר בגמ' בעמ' ב), מסתבר שמטרתו היא שיפור הניקוי, וממילא כשם שאבקת הכביסה מועילה כתחליף לשבעת הסממנים כך גם

ההכרעה בספק

כאמור לעיל, הרמב"ם (שם) פוסק ש"יש בדבר ספק", אם התנור שבשלו בו ללא בליעה טעון שבירה או לא, כיון שהגמרא לא הכריעה בספק זה. הכסף משנה שואל, מדוע לא הכריע הרמב"ם ספק זה לחומרא, כדרכו בשאר ספקות מן התורה?⁵ יש מפרשים שכאן אין להחמיר מספק, משום "בל תשחית" (קדשי דוד)⁶, או משום שהנס "שברי כלי חרס נבלעין במקומן" יתקיים רק בשבירה הנדרשת על פי ההלכה, ואם נחמיר מספק לשבור גם כשאין הדבר נצרך – יהיו אשפתות בעזרה, וזה ולזול גדול, ורשאים חכמים להקל בדבר כדי למנוע ולזול (חק נתן וטהרת הקודש)⁷. טעם אחר: הרמב"ם סובר שאין זה ספק גמור, כי הצד לשבור ללא בליעה הוא סברה רחוקה (חק נתן)⁸. יש סוברים אחרת, שההכרעה למעשה היא להחמיר, ככל ספק תורה, והרמב"ם לא כתב דין זה בפשטות משום שעשויה להיות לכך השלכה גם לקולא מסוימת, לגבי מקרה שהכלי יצא מחוץ לעזרה ונטמא שם, ובדרך כלל במצב זה יש לנוקבו ולהכניסו, וכאן, שאין שבירתו אלא מספק – אין להכניסו אפילו אחרי הנקיבה (מרכבת המשנה)⁹.

מדברי רש"י נראה שהספק נפשט בסוגיה לקולא. הגמ' מקשה מדוע יש צורך לשבור את הכלים, הרי ניתן להחזירם לכבשן ולהסיקם, וקושיה זו צריכה ביאור: בשלמא אם השבירה מחמת הבליעה – ניתן להסיקם וכך להסיר את הבליעה, אבל אם גזירת הכתוב היא לשבור, מעצם זה שנתבשלה חטאת בכלי זה – מה התועלת בהסקה?! על כך משיב רש"י (צו, א ד"ה אלא): "הא אוקימנא דטעמא משום בלוע היא, ולא אבישול קפיד קרא". כוונת רש"י אינה ברורה, היכן העמידה הגמ' כך¹⁰, ומכל מקום לדעתו הסוגיה בהמשך מוכיחה כצד זה שהדבר תלוי בבליעה.

דוגמאות שכתב שהדבר ספק ולא כתב כיצד נוהגים בו (הל' שבת כז, והל' תמורה א, ח והל' טומאת צרעת טו, ח).

6. בשו"ת תורת חיים (לרב זוננפלד) סי' צט כתב טעם זה באופן אחר, שכלי הבישול במקדש היו של הקדש, והרי השורף עצי הקדש עובר בלאו (מכות כב, א), והוא הדין לכל המקלקל הקדש שלא לצורך.

7. סברה כעין זו כתב הכסף משנה שם הל' ט לגבי כיבוס, הובא לעיל מערכה רלז. יש להעיר, שלפי דעתם שהנס שהשברים נבלעו בקרקע לא היה מתקיים אלא בכלים המחויבים שבירה, היה מקום לומר שאין טעם להכריע בספק, כי כשיבנה המקדש נוכל לנסות האם השברים יבלעו או לא; אך קיימא לן "לא בשמים היא". בטהרת הקודש כתב, על פי סברה זו, שלעניין מריקה ושטיפה יש להחמיר בספק, כי אין לזול בדבר, ולכן הרמב"ם הזכיר כלי חרס בלבד.

8. וביאר, שאם הצד לשבור הוא גזירת הכתוב גרידא – יש מקום לכך, אבל אם הצד לשבור הוא ההחשיב הכתוב את שאינו בלוע כאילו בלע (כסברת תוס', ראה להלן) – זוהי סברה דחוקה.

9. נראה שתירוץ זה תלוי בשיטות השונות בשאלה האם לאחר הנקיבה עדיין קיימת בכלי טומאה מסוימת, ראה לעיל מערכה רמח.

10. בחק נתן כתב שרש"י מסיק כך מלשון הגמרא בדחייתה את הראיה מתנור של מקדש שהיה של מתכת: "כיון דאיכא שיירי מנחות דאפיתן בתנור, ואיכא בישול ובילוע", ואינה אומרת תירוץ זה בלשון "דילמא", אלא בתורת ודאי, ומשמע שהגמ' פושטת שהכל תלוי בבליעה (ועיין קדשי דוד, שכתב שאולי גם לדעת רש"י הגמ' לא פשטה את הספק).

כך. כמה אחרונים מסבירים, שבכלי נחושת הדבר ברור שמטרת המריקה והשטיפה היא להוציא את מה שבלוע בכלי, ולכן אין בהן צורך כאשר אין בליעה כלל. רק בכלי חרס, ששבירתו לא נועדה להפליט את מה שנבלע בו, יש מקום לומר שזוהי גזירת הכתוב לשבור אפילו בהעדר בליעה (שפת אמת; חזון איש זבחים קמא לז, א)². יותר ברור הדבר לשיטת הרמב"ם (ראה לעיל מערכה רמד) ששבירת כלי חרס נועדה בחטאת בלבד, והבדל זה בין חטאת לבין שאר הקדשים מוכיח שזוהי גזירת הכתוב, מה שאין כן במריקה ושטיפה, שנוהגות בכל הקדשים (מרכבת המשנה, ר' עקיבא איגר וקרן אורח). הדברים מסתברים אף יותר לאור שיטתו העקרונית של הרמב"ם במהות דין מריקה ושטיפה (ראה להלן מערכה רנג), שאינן הגעלה כדי להוציא את הבלוע בכלי, אלא ניקוי מה שדבק בדופן הכלי, ואם כן בבישול באויר הכלי, שלא נוצר בו לכלוך על דפנותיו, אין כל מקום למרק ולשטוף (חזון איש שם סקי"א).

יש שהוכיחו שלדעת רמי בר חמא אין צורך במריקה ושטיפה במקרה זה, מכך שרמי בר חמא עצמו סבר (להלן צו, ב) שהמבשל במקצת מהכלי – אינו צריך למרק ולשטוף את כל הכלי. והרי המבשל במקצתו לא גרע מבישול בלא בלוע לגבי שאר הכלי, ומכאן שהדבר פשוט שאינו טעון מריקה ושטיפה (מרכבת המשנה, כרתי ופלתי יורה דעה סי' צב, יא, ועוד)³.

מנגד, יש הסוברים שהספק קיים גם בדין מריקה ושטיפה (ערוך השולחן עט, ז, זבח תודה וטהרת הקודש). לדעתם אף הרמב"ם סובר כן, ונקט תנור של חרס כי הגמרא דנה בו, ומכל מקום אין זו אלא דוגמא בעלמא (ערוה"ש), או משום שתנור של חרס מצוי יותר (זבח תודה)⁴.

2. יש שאמרו כך מטעם אחר: מצינו בספרא (מצורע פרשת זבים פרשתא ג, א) השוואה בין כלי חרס האמור בקדשים לבין כלי חרס בטומאה: "אשר יגע בו, ולהלן הוא אומר 'אשר תבושל בו, מה 'בו' האמור להלן – מאוירו, אף כאן – מאוירו", ואם כן דווקא בכלי חרס, שטומאתו מאוירו אף ללא נגיעה בדפנותיו, שייך להצריך שבירה אפילו בלא בלוע (מובא בשו"ת תורת חיים לרב זוננפלד, סי' צט).

3. בזבחי אפרים (צו, ב), דחה, שרמי בר חמא התלבט בעייתו כאן לאחר שלמד מהברייתא שם שהמבשל במקצת כלי – כולו טעון מריקה.

ראיה נוספת הביא החזון איש (שם) מסברת רבי טרפון, שבימות הרגל אין צורך למרק ולשטוף את הכלים מפני שהבישולים התכופים בכל יום מפליטים את הבליעה של הבישול הקודם (גמ' צו, א). אם גזירת הכתוב היא למרק כלי שהתבשלו קדשים אפילו אם לא בלע, מה התועלת בכך שנפלטה בליעתו? לכאורה כלי שבלע ופלט דינו ככלי שלא בלע! נראה שראיה זו יפה לפירוש רש"י, שהצד להצריך שבירה בכלי שלא בלע הוא גזירת הכתוב בלא טעם, אבל לפירוש תוס' (ראה להלן), שהוא משום שהחשיבו הכתוב כאילו בלע, הרי שהפלטת הבליעה מועילה לפטור ממו"ש, כדן הסקה בכבשן, כדלהלן. ולדברי החזו"א צריך לומר שר' טרפון מדבר רק על מריקה ושטיפה, וראה על כך להלן מערכה רנד הערה 12.

4. בגמ' נאמר שהתנור במקדש היה של מתכת, ונראה שכונת הזבח תודה לומר שמכיוון שבעלמא מקובל יותר תנור של חרס כתב הרמב"ם את דין כלי חרס. טעם אחר לאיזכור כלי חרס דווקא ראה להלן הערה 7 בשם טהרת הקודש.

5. יש להעיר, שבדרך כלל הרמב"ם כותב את דין הספקות בפשטות, לחומרא או לקולא (כגון הל' ציצית א, יא והל' מעשה הקרבנות יב, יח), או מציין שהדבר ספק וכיצד יש להכריע בו (כגון הל' ברכות ה, א והל' ערכין וחרמין ה, יט), אבל מצינו גם

פ"ז מ"ב). ההכרעה לחומרא מצריכה לשבור את התנור לאחר הצליה, ומן המקורות משתמע שאכן תנורי הפסחים הוכנו מחדש מדי שנה¹².

באבות דר' נתן (נוסחא ב פל"ט) אף נאמר, בין הניסים בירושלים (בנפרד מן הניסים במקדש): "וכל התנורים שהיו שם, כיוון שהיו צולין את פסחיהם – היתה [הארץ] בולעת". בפשטות משתמע שבליעה זו היא קיום הדין לשבור כלי חרס שנתבשלו בהם קדשים, כעין מה שנאמר בגמ' (צו, א) ששברי כלי חרס בעזרה נבלעו במקומם. ניתן, אפוא, לשמוע מכאן כמה הלכות: א. גם קדשים קלים טעונים שבירה (כדעת רוב הראשונים). ב. לדעת אבות דר' נתן נפשט הספק בגמ' כאן, ובישול בלא בליעה טעון שבירה. ג. שבירה זו יכולה להעשות בכל ירושלים, ולא דווקא בעזרה (ראה במערכה הבאה, שנחלקו אחרונים בדבר). ד. משתמע שהתנורים נבלעו עוד בטרם שברו אותם ובטרם נעשו נותר, ומכאן שאין מצוה חיובית לשבור, אלא לבטל את בשר הקדשים שבהם, ומכיוון שנבלעו – נתקיימה מצותם (על כך במערכה רמג).

יש מקום לפרש באופן אחר, שאין כאן מצות שבירה כלל, אלא שהתנורים הרבים בכל חצרות ירושלים היו עלולים להפריע לתושבי העיר, וגם הוצאתם מהעיר כרוכה בטורח רב, ולפיכך נעשה הנס.

סיכום

הגמ' מסופקת בכלי שבישלו בו ללא נגיעה בדפנותיו, האם דינו כבישול. ברמב"ם משתמע שהדיון על כלי חרס בלבד, לעניין שבירתו, ואילו במריקה ושיטפה בכלי מתכת אין ספק שבישול ללא בליעה אינו טעון מריקה (רוב האחרונים, ויש שלא חילקו).

דעת רש"י שהספק נפשט שבישול בלא בליעה אינו טעון שבירה, ולדעת תוס' הספק לא נפשט. הרמב"ם כתב שזהו ספק, ולא הכריע כדרכו כיצד לנהוג למעשה, ונחלקו אחרונים האם מחמת הספק צריך לשבור.

תוס' (ד"ה אלא) הסבירו את הסוגיה בדרכים אחרות, לפיהן לא נפשט הספק: רבנו תם סובר, שאמנם אפשר שיש גזירת הכתוב לשבור את הכלי שהתבשל בו קודש אפילו אם לא נבלע, אך היתר ההסקה בכבשן אינו רק בגלל שההסקה מוציאה את הבליעה, אלא גם משום שבכך הפך הכלי לכלי חדש, ובטלה חובת שבירתו¹¹. פירוש אחר בתוס': הצד לחייב שבירה בלא בליעה אינו גזירת הכתוב סתמית, אלא טעם יש בה, שהחשיבה התורה אפילו את שאינו בלוע כאילו בלע, אבל אם נעשה מעשה המוציא את הבליעה – הרי זה מועיל.

תנורי פסחים. בכל רחבי ירושלים הוקמו תנורים לצליית קרבן הפסח, "ראשו על כרעיו ועל קרבו". צליית הפסח צריכה להעשות כאשר גופו אינו נוגע בדופן התנור, וכך הוא נצלה ישירות מן האש ולא בגלל מקור חום אחר. לפיכך, דין התנורים תלוי בשאלה האם כלי שהיה בו בישול ללא בליעה טעון שבירה. ממקורות שונים משתמע שתנורים אלה אכן נעשו מחדש מדי שנה בשנה.

תנורי הפסחים

לשאלה זו הנדונה בסוגיה השלכה מעשית לגבי התנורים לצליית קרבן פסח (על פי שיטת רוב הראשונים ששבירת כלי חרס נוהגת גם בקדשים קלים, ראה לעיל מערכה רמד), שהרי הפסח נצלה בשפוד ואינו נוגע בדפנות התנור (פסחים

מערכה רנב. מריקה ושיטפה ושבירת כלי חרס בקדשים קלים (צו, ב)

לדון על פסק ההלכה במחלוקת זו, וכן בשאלה היכן מקום המריקה והשיטפה של קדשים קלים: האם בעזרה, כקדשי קדשים, או בכל העיר ירושלים, כשם שמותר לאוכלם שם?

במגילת תענית לכ' אדר, ובבבלי תענית כג, א: "יצא רוב אדר". משתמע מהירושלמי שהתנורים הוכנו מדי שנה בשנה, ולכן מציאות התנורים מלמדת על סמיכות האירוע לפסח. עוד משמע כן מהדין שמעברים את השנה לצורך הכנת תנורי הפסח (סנהדרין יא ע"א), אם כי, יש שתלו זאת במקרה מיוחד שהתנורים המוכנים נמוקו בגשמים (רש"י שם ורמב"ם הל' קידוש החודש ד, ה). עיין על כך בכרתי ופלתי יו"ד סי' קגו, ודרשות חתם סופר, ח"ב דף ריט, א, דרשה לשבת הגדול שנת תקנ"ה.

במשנתנו (צה, ב) מופיעה מחלוקת תנאים בשאלה האם קדשים קלים טעונים מריקה ושיטפה: לדעת תנא קמא דינם כקדשי קדשים, ורבי שמעון חולק בדבר. יש

11. לדיון על תירוצו ראה מערכה רמח.

12. במשנה בתענית פ"ג מ"ח מובא המעשה בחוני המעגל, שנתבקש להתפלל שירדו גשמים בשנת בצורת, וקודם שהתפלל אמר: "צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו". תנורים אלו היו עשויים מחרס, ולכן היה חשש שהם ימוקו בגשמים (רש"י, מאירי ורע"ב שם). הירושלמי שם (פ"ג ה"ט) מוכיח מכך: "הדא אמרה ערב פסחים היה", כלומר, סמוך לפסח, ומביא ברייתא שאכן היה זה בכ' אדר (כך גם